

УДК 343.131

DOI [https://doi.org/10.32837/pyuv.v1i4\(29\).416](https://doi.org/10.32837/pyuv.v1i4(29).416)*Н. Г. Габлей**orcid.org/0000-0001-9515-1159**кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри кримінального права та кримінології**Івано-Франківського юридичного інституту**Національного університету «Одеська юридична академія»*

СМЕРТЬ ЗАСУДЖЕНОГО ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ЗАКРИТТЯ КАСАЦІЙНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Постановка проблеми. Відповідно до чинного Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України, засуджений має право на касаційне оскарження обвинувального вироку. Згідно з ч. 1 ст. 433 КПК України, суд касаційної інстанції перевіряє правильність застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального та процесуального права, правової оцінки обставин і не має права досліджувати докази, встановлювати й визнавати доведеними обставини, що не встановлені в оскарженому судовому рішенні, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу.

Стан дослідження. Теоретичним підґрунтям дослідження стали роботи українських і зарубіжних учених і практиків: С.А. Альперта, Н.О. Бородовської, О.Ю. Костюченко, В.М. Корнукова, В.Т. Маляренка, Є.Г. Мартинчика, В.О. Попелюшка, З.Д. Смітійенко, Є.О. Шевченка й інших.

Метою статті є з'ясування порядку закриття касаційного кримінального провадження в разі смерті засудженого й формування на цій основі пропозицій щодо вдосконалення законодавства.

Виклад основного матеріалу. Касаційне провадження є засобом процесуального впливу на діяльність судів як першої, так й апеляційної інстанцій. Перевіряючи судові рішення, касаційний суд здійснює процесуальний контроль за діяльністю судів нижчих інстанцій. Касаційна інстанція в процесі скасування або зміни судового рішення виправляє помилки, усуває порушення, допущені в кримінальному провадженні.

Касаційне провадження виникає та існує лише в результаті реалізації кимось із представників сторін чи потерпілим свого диспозитивного права на оскарження рішення суду першої інстанції після його перегляду в апеляційному порядку, а також після рішення суду апеляційної інстанції, постановленого щодо відповідного рішення суду першої інстанції [1, с. 358]. Одним із таких суб'єктів, у якого виникає диспозитивне право на оскарження рішення суду в касаційній інстанції, є засуджений. Відповідно до ч. 2 ст. 43 КПК України, засудженим у кримінальному провадженні є обвинувачений, обвинувальний вирок суду щодо

якого набрав законної сили [2]. Хоча ст. 43 КПК України вказує, що засудженим є обвинувачений, обвинувальний вирок суду щодо якого набрав законної сили, таке формулювання є лише способом визначення цих понять через указівку на момент переходу правового статусу особи з обвинуваченого на засудженого. Разом із тим системний аналіз норм КПК України дає змогу зробити висновок, що в кримінальному процесуальному законодавстві ці правові статуси не є тотожними та чітко розрізняються [3, с. 15]. Незважаючи на певну схожість обсягу процесуальних прав та обов'язків обвинуваченого й засудженого, названі правові статуси є різними як за обсягом, так і за змістом. Ключова різниця між ними зумовлена саме фактом набрання чинності обвинувальним вироком. Якщо до цього моменту стосовно особи діє принцип презумпції невинуватості (ч. 1 ст. 17 КПК України), а сторона обвинувачення має доводити в суді її винуватість, то з набранням вироком законної сили відповідна особа офіційно визнається або винуватою в учиненні злочину, або невинуватою. Ми неодноразово підтримували в наукових працях позицію, що недоцільно об'єднувати права двох суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності (обвинуваченого та засудженого), тому що вони трансформуються для кожного суб'єкта окремо [4, с. 73]. Також ми продовжуємо дотримуватися позиції, що доцільно ст. 43 КПК України викласти конкретніше щодо прав засудженого [5, с. 96; 6, с. 172].

Відповідно до ч. 1 ст. 436 КПК України, суд касаційної інстанції за наслідками розгляду касаційної скарги має право: 1) залишити судові рішення без зміни, а касаційну скаргу – без задоволення; 2) скасувати судові рішення й призначити новий розгляд у суді першої чи апеляційної інстанції; 3) скасувати судові рішення й закрити кримінальне провадження; 4) змінити судові рішення [2]. У разі закриття кримінального провадження суд скасовує обвинувальний вирок чи ухвалу та закриває кримінальне провадження. Частина 1 ст. 284 КПК України визначає перелік підстав, коли може бути закрито кримінальне провадження, а ст. 440 КПК України вказує, що

із цих же підстав може бути закрито й касаційне провадження. Пункт 5 ч. 1 ст. 284 КПК України передбачає, що однією з підстав закриття є смерть підозрюваного, обвинуваченого, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого. Як бачимо, у цьому переліку не визначено такого суб'єкта кримінально-процесуальної діяльності, як засуджений, що є неприпустимим. Верховний Суд вважає, що відсутність у п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України згадки про смерть засудженого та виправданого як підстави для закриття кримінального провадження є не прогалиною в законодавстві, а свідомим наміром законодавця. Отже, законодавець формулював цю норму з урахуванням того, що вона буде застосовуватися не тільки під час досудового розслідування, а й під час судового провадження, але тим не менше не поширив її дії на випадок смерті засудженого чи виправданого [3, с. 16]. Тому пропонуємо доповнити п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України, закріпивши в ньому також засудженого як суб'єкта, щодо якого кримінальне провадження може бути закрито, якщо він помер, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого. Протилежна точка зору викладена в окремій думці суддів Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду Кравченка С.І. та Огурецького В.П. в провадженні № 51-4744км18 за касаційною скаргою засудженого ОСОБА_3 на вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 25 липня 2017 року та ухвалу Апеляційного суду м. Києва від 30 листопада 2017 року, де зазначено, що помилковим є зроблений висновок про нетотожність правового статусу обвинуваченого й засудженого та істотну різницю між ними. Правовий статус засудженого в кримінальному провадженні є різновидом спеціального статусу обвинуваченого. Це означає, що положення п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України (а отже, і ст. 440 КПК України) підлягають застосуванню в разі смерті не тільки обвинуваченого, а й засудженого [7]. Ми не погоджуємося із цим твердженням, вважаємо, що не можна отожднювати два самостійні суб'єкти кримінального провадження, адже за цією логікою й підозрюваний з часом трансформується в засудженого, це неприпустимо, тому що кожен суб'єкт наділений правами, які не завжди збігаються [8, с. 106].

Закриття кримінального провадження у зв'язку зі смертю особи, щодо якої здійснюється це провадження, крім випадків, коли воно є необхідним для реабілітації померлого, по суті, означає припинення процесуальної діяльності щодо встановлення винуватості особи в учиненні певного злочину та відмову держави від притягнення її до кримінальної відповідальності й призначення їй покарання. Припинення кримінального переслідування особи, яка померла, дає змогу уникнути надмірного витрачання ресурсів держави, адже

продовження такого переслідування виключно заради формального визнання померлого винуватим у вчиненні злочину, як правило, не має жодного практичного сенсу. Тому в разі смерті засудженого відсутні підстави для автоматичного скасування обвинувального вироку чи ухвали суду та закриття касаційного провадження в суді касаційної інстанції з посиланням на ст. 440 КПК України, оскільки вона відсилає до ст. 284 КПК України, яка, у свою чергу, не містить такої вимоги. Смерть засудженого в більшості випадків робить касаційне провадження безпредметним, оскільки застосування до особи, яка померла, кримінально-правових наслідків діяння є неможливим [7]. Це твердження об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду заперечене окремою думкою суддів, котрі вважають, що буквальне тлумачення п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України дає можливість дійти висновку, що кримінальне провадження може продовжуватися після смерті обвинуваченого лише з метою його реабілітації. Статтею 440 КПК України передбачено повноваження касаційної інстанції щодо прийняття рішення про закриття кримінального провадження. Зокрема, унормовано, що суд касаційної інстанції, установивши обставини, передбачені ст. 284 КПК України, скасовує обвинувальний вирок чи ухвалу та закриває кримінальне провадження. Тобто таким формулюванням ст. 440 КПК України в буквальному викладі законодавець не передбачив будь-яких варіацій для касаційної інстанції, окрім як прийняти єдине процесуальне рішення – закрити кримінальне провадження за умови встановлення обставин, передбачених ст. 284 КПК України. Інших тлумачень щодо процесуального рішення існувати не має, а потрібно виконувати цю вимогу законодавця в розумінні загального правила. Отже, в окремій думці судді дійшли висновку, якщо під час касаційного розгляду буде встановлено, що засуджений помер, за наслідками такого розгляду, незалежно від підстав оскарження, Верховний Суд, суворо дотримуючись засад кримінального провадження, має скасувати обвинувальний вирок чи ухвалу й закрити кримінальне провадження, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого. Уважаємо, що правильним є додержання норм КПК України й розуміємо, що для усунення цієї проблеми варто закріпити смерть засудженого як підставу для закриття кримінального провадження.

Також законодавцем чітко не зазначено, у якому випадку касаційне провадження не варто закривати з мотивів подальшої реабілітації та хто має захищати інтереси незаконно засудженого. Відповідно до ст. 5 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють

оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду», у разі смерті громадянина право на відшкодування шкоди в установленому законодавством порядку переходить до його спадкоємців [9]. Але це вже реалізується через деякий час. Коли ж засуджений подає касаційну скаргу й помирає, не дочекавшись касаційного розгляду або в процесі такого, то сам касаційний суд має фактично вирішувати, чи є підстава для постановлення виправдувального вироку для подальшої реабілітації такого померлого засудженого. Підставами для скасування або зміни судових рішень під час розгляду справи в суді касаційної інстанції є: 1) істотне порушення вимог кримінального процесуального закону; 2) неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність; 3) невідповідність призначеного покарання тяжкості кримінального правопорушення та особі засудженого.

Висновки. Отже, закриття кримінального провадження у зв'язку зі смертю особи, щодо якої здійснюється це провадження, крім випадків, коли воно є необхідним для реабілітації померлого, по суті, означає припинення процесуальної діяльності щодо встановлення винуватості особи в учиненні певного злочину та відмову держави від притягнення її до кримінальної відповідальності й призначення їй покарання. Пропонуємо доповнити п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України, закріпивши в ньому також засудженого, як суб'єкт, щодо якого кримінальне провадження може бути закрите, якщо він помер, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого.

Література

1. Кримінальний процес: підручник / за заг. ред. В.В. Коваленка, Л.Д. Удалової, Д.П. Письменного. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 544 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 27.11.2019).
3. Огляд судової практики об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду / упоряд. : правове управління (ІІІ) департаменту аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду. Київ, 2019. 42 с.
4. Габлей Н.Г. Право засудженого на перегляд вироку на стадії касаційного провадження. *Правова система України: Сучасний стан та актуальні проблеми* : матеріали конференції, 24–25 травня 2015 року, м. Івано-Франківськ. Івано-Франківськ, 2015. С. 71–75.
5. Габлей Н.Г. Права засудженого під час оскарження вироку в касаційному провадженні. *Вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. Вип. 35. Частина 1. Том 3. С. 94–97.
6. Габлей Н.Г. Деякі аспекти участі засудженого у касаційному провадженні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. № 1 (6). С. 169–173.
7. Окрема думка суддів Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду Кравченка С.І. та

Огурецького В.П. у провадженні № 51-4744км18 за касаційною скаргою засудженого ОСОБА_3 на вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 25 липня 2017 року та ухвалу Апеляційного суду м. Києва від 30 листопада 2017 року. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79382568> (дата звернення: 29.01.2020).

8. Габлей Н.Г. Правовий статус засудженого як суб'єкта кримінально-процесуальної діяльності за новим КПК України. *Наше право*. 2012. № 4. Частина 2. С. 103–107.

9. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду : Закон України від 1 грудня 1994 року № 266/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-вр> (дата звернення: 29.01.2020).

Анотація

Габлей Н. Г. Смерть засудженого як підстава для закриття касаційного кримінального провадження. – Стаття.

Створення системи касаційного оскарження судових рішень, яка б повністю узгоджувалася з вимогами Конституції України та міжнародно-правовими зобов'язаннями, узятими нашою державою, є важливою проблемою, на якій зосереджена увага дослідників.

Закріплена в Конституції України можливість касаційного оскарження рішення суду традиційно розглядається як важливий складник права особи на захист. Забезпечення цього права у сфері кримінального судочинства залежить від ефективності реалізації завдань касаційного провадження як форми перегляду судових рішень у кримінальних справах. Касаційне провадження має велике значення для досягнення завдань кримінального процесу, зокрема для запобігання виконанню незаконного судового рішення й захисту через свою діяльність громадянина та суспільства від незаконного й необґрунтованого засудження, незалишення безкарними осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, застосування належної правової процедури до кожного учасника кримінального провадження. На стадії касаційного провадження обвинувачений набуває процесуального статусу засудженого, відповідно, у нього з'являється комплекс прав та обов'язків. Проте часто бувають випадки, коли кримінальне провадження не може бути продовжено через об'єктивні обставини, зокрема такі як смерть особи. Закриття кримінального провадження у зв'язку зі смертю особи, щодо якої здійснюється це провадження, крім випадків, коли воно є необхідним для реабілітації померлого, по суті, означає припинення процесуальної діяльності щодо встановлення винуватості особи в учиненні певного злочину та відмову держави від притягнення її до кримінальної відповідальності й призначення їй покарання. Припинення кримінального переслідування особи, яка померла, дає змогу уникнути надмірного витрачання ресурсів держави, адже продовження такого переслідування виключно заради формального визнання померлого винуватим у вчиненні злочину, як правило, не має жодного практичного сенсу. У статті ми розглядатимемо порядок і доцільність закриття кримінального касаційного провадження в разі смерті засудженого.

Ключові слова: касаційне кримінальне провадження, засуджений, ухвала про закриття кримінального провадження, смерть засудженого, касаційний кримінальний суд, обвинувачений.

Summary

Hablei N. G. The death of the convicted person as grounds for closing the cassation criminal proceedings. – Article.

Creating a system of cassation appeal against judicial decisions that would be fully consistent with the requirements of the Constitution of Ukraine and the international legal obligations undertaken by our state is an important issue that focuses researchers' attention.

The possibility of a cassation appeal against a court decision, enshrined in the Constitution of Ukraine, has traditionally been regarded as an important component of a person's right to defense. The enforcement of this right in the field of criminal justice depends on the effectiveness of the implementation of the tasks of cassation proceedings as a form of review of judicial decisions in criminal cases. The cassation proceedings are of great importance for the achievement of the tasks of criminal proceedings, in particular for the prevention of the execution of an illegal judgment and protection through its activities of the citizen and the society from unlawful and unjustified conviction, without leaving impunity of the perpetrators of a criminal offense, due

process of criminal procedure proceedings. At the stage of cassation proceedings, the accused acquires procedural status as a convicted person and, accordingly, he or she has a complex of rights and obligations. However, there are often cases where criminal proceedings cannot be continued due to objective circumstances, such as the death of a person. The closure of criminal proceedings in connection with the death of the person, to whom such proceedings are being carried out, except where it is necessary for the rehabilitation of the deceased, in effect means the termination of the proceedings to establish the person's guilt in committing a certain crime and the State's refusal to bring him to criminal action, responsibility and punishment. The termination of criminal prosecution of a deceased person avoids the excessive use of state resources, since the continuation of such prosecution solely for the formal recognition of the deceased guilty of a crime usually does not make any practical sense. In this article, we will consider the procedure and expediency of closing a criminal cassation proceeding in the event of the death of a convicted person.

Key words: cassation criminal proceedings, convicted, decision to close criminal proceedings, death of convicted person, cassation criminal court, accused.